

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

روایت اساسی ۲

تاریخچه رهبری در حقوق اساسی

جمهوری اسلامی ایران

نویسندگان:

دکتر مهدی نورایی

عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی^(ره)

دکتر علی بهادری جهرمی

عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس

به اهتمام: پژوهشکده شورای نگهبان

سرشناسه: نورایی، مهدی، ۱۳۶۵ - عنوان و نام پدیدآور: روایت اساسی/نویسندگان مهدی نورایی، علی بهادری جهرمی؛ به اهتمام پژوهشکده شورای نگهبان؛ ویراستار مجتبی سراقی.

مشخصات نشر: تهران: شورای نگهبان، پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۴۰ - مشخصات ظاهری: ج: ۱۴/۵ × ۲۷/۵ س.م. شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۰۶۱۸-۰۵۴-۴۲-۷ - ج: ۷-۵۳-۰۶۱۸-۶۲۲-۰۶۱۸-۰۵۴-۴۲-۷ - یادداشت: فهرست نویسی بر اساس جلد دوم، ۱۴۰۴.

وضعیت فهرست نویسی: فیا

مندرجات: -- ج. ۲. تاریخچه رهبری در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران

موضوع: ولایت فقیه -- ایران، Wilayat al-faqih -- Iran

موضوع: خمینی، روح الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹-۱۳۶۸. -- دیدگاه درباره ولایت فقیه، Views on wilayat al-faqih -- Khomeyni, Ruhollah, Leader and Founder of IRI --

موضوع: شورای نگهبان -- مصوبات، Shoraye negahban -- Resolution

موضوع: شورای نگهبان -- قوانین و رویه ها، Shoraye negahban -- Rules and practice

موضوع: ولایت فقیه -- جنبه های حقوقی، Wilayat al-faqih -- *Legal aspects

حقوق اساسی -- ایران، Iran -- Constitutional law / قانون اساسی -- ایران، Iran -- Constitutions

شناسه افزوده: بهادری جهرمی، علی، ۱۳۶۴ - شناسه افزوده: شورای نگهبان، پژوهشکده شورای نگهبان

رده بندی کنگره: BP۲۲۳/۸ رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۵

شماره کتابشناسی ملی: ۱۹۸۳۵۸۳ اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیا

روایت اساسی (۲)

تاریخچه رهبری در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران

نویسندگان:

دکتر مهدی نورایی

عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی^(۵)

دکتر علی بهادری جهرمی

عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس

ویراستار: مجتبی سراقی

طراح جلد: محمد حسن ابوالحسنی

ناشر: پژوهشکده شورای نگهبان

نویت چاپ: اول - تابستان ۱۴۰۴

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

شابک دوره: ۷-۵۳-۰۶۱۸-۶۲۲-۰۶۱۸-۰۵۴-۴۲-۷

شابک تک جلدی: ۴-۵۴-۰۶۱۸-۶۲۲-۰۶۱۸-۰۵۴-۴۲-۷

آدرس: تهران، خیابان شهید بهشتی^(۵)، خیابان شهید سرافراز، کوچه پنجم، پلاک ۱۱

تلفن: ۰۲۱-۸۸۷۵۰۰۷۰

فروشگاه اینترنتی: Nashr-rc.ir

شبکه های اجتماعی: @nashr_rc

پیشگفتار	۱
فصل اول: سیر تاریخی طرح نظریه ولایت فقیه در آثار امام خمینی ^(ه)	۷
مبحث اول: طرح موضوع ولایت فقیه پیش از پیروزی انقلاب اسلامی	۸
گفتار اول: نگارش کتاب کشف الاسرار	۹
گفتار دوم: نگارش کتاب الرسائل، تحریر الوسیله و کتاب البیع	۱۰
مبحث دوم: طرح موضوع ولایت فقیه پس از پیروزی انقلاب اسلامی	۱۲
گفتار اول: حمایت از تصویب اصل ولایت فقیه در قانون اساسی جمهوری اسلامی - ۱۳	
گفتار دوم: تبیین محدوده اختیارات و شرایط ولی فقیه از تصویب قانون اساسی تا زمان رحلت	۱۴
فصل دوم: اساسی سازی نظریه ولایت فقیه در جمهوری اسلامی ایران	۱۷
مبحث اول: ولایت فقیه در پیش نویس قانون اساسی	۱۸
مبحث دوم: ولایت فقیه در فرآیند تصویب و بازنگری قانون اساسی	۲۳
گفتار اول: ولایت فقیه در فرایند تصویب قانون اساسی در مجلس بررسی نهایی - ۲۳	
گفتار دوم: ولایت فقیه در فرایند بازنگری در قانون اساسی	۳۱
فصل سوم: تعیین رهبر جدید	۳۹
مبحث اول: از انتخاب تا عزل قائم مقام رهبری	۴۱
مبحث دوم: انتخاب آیت الله خامنه ای به رهبری نظام پیش از همه پرسی قانون اساسی	
۱۳۶۸	۴۹
مبحث سوم: انتخاب آیت الله خامنه ای به رهبری نظام بعد از همه پرسی قانون اساسی	
۱۳۶۸	۶۷

فصل چهارم: احکام، فرامین، دستورالعمل‌ها و مواضع خاص رهبری ----- ۶۹

مبحث اول: احکام، فرامین، دستورالعمل‌ها و مواضع خاص رهبری در حوزه امور

اجرائی ----- ۷۲

گفتار اول: تأسیس شرکت ملی حفاری ایران و تعلیق خصوصی‌سازی آن در سال ۱۳۹۲-۷۴

گفتار دوم: انتصاب نخستین رئیس‌جمهور به فرماندهی کل نیروهای مسلح و عزل وی- ۷۵

گفتار سوم: فعالیت سازمان تعزیرات حکومتی ذیل قوه مجریه ----- ۷۶

گفتار چهارم: انتخاب مجدد میرحسین موسوی به نخست‌وزیری ----- ۷۸

گفتار پنجم: پذیرش قطعنامه ۵۹۸ ----- ۷۹

گفتار ششم: تمدید موقت دوره سرپرستی تصدی امور وزارتخانه با درخواست رؤسای

جمهور ----- ۸۰

گفتار هفتم: موافقت با کاهش سنوات خدمتی نیروهای مسلح و افزایش حقوق و

امتيازات شغلی آنان و همچنین معافیت یا بخشش اضافه خدمت سربازان و مشمولان

غایب ----- ۸۱

گفتار هشتم: برداشت از ذخایر صندوق توسعه ملی با درخواست دولت یا مجلس- ۸۲

گفتار نهم: ستاد اقتصاد مقاومتی، ستاد هماهنگی مبارزه با مفاسد اقتصادی و ستاد مبارزه

با قاچاق کالا و ارز ----- ۸۴

بند اول: ستاد هماهنگی مبارزه با مفاسد اقتصادی ----- ۸۴

بند دوم: ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز ----- ۸۵

بند سوم: ستاد اقتصاد مقاومتی ----- ۸۶

گفتار دهم: صدور احکام تغییر معاون اول و ابقای وزیر اطلاعات دولت دهم --- ۸۷

گفتار یازدهم: تشکیل سازمان همکاری شرکت‌های صادرکننده گاز (اوپک گازی) ۸۹

گفتار دوازدهم: صدور فرمان ممنوعیت اجرای سند آموزشی یونسکو موسوم به «سند

۲۰۳۰» در جمهوری اسلامی ایران ----- ۹۰

مبحث دوم: احکام، فرامین، دستورالعمل‌ها و مواضع خاص رهبری در حوزه تقنین و

قوه مقننه ----- ۹۰

گفتار اول: معافیت مالیاتی آستان قدس رضوی علیه السلام ----- ۹۱

گفتار دوم: ابلاغ سیاست‌های کلی مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام -- ۹۴

گفتار سوم: طرح اصلاح قانون مطبوعات مورخ ۱۳۷۹/۵/۱۶ ----- ۹۷

گفتار چهارم: جلوگیری از استیضاح وزیر آموزش و پرورش دولت اصلاحات توسط

نمایندگان مجلس هفتم در بهمن ماه ۱۳۸۳ ----- ۹۹

گفتار پنجم: تنظیم رابطه مجلس شورای اسلامی و شورای عالی انقلاب فرهنگی از

طریق منع آنها از ورود به موضوعات در دستور کار یکدیگر ----- ۱۰۰

گفتار ششم: جلوگیری از طرح سؤال مجدد از رئیس‌جمهور دولت دهم - ۱۰۳

مبحث سوم: احکام، فرامین، دستورالعمل‌ها و مواضع خاص رهبری در حوزه قضا

----- ۱۰۴

گفتار اول: حکم عفو و تخفیف مجازات محکومین ----- ۱۰۴

گفتار دوم: تمدید اجرای قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۷۸ ----- ۱۰۵

گفتار سوم: تمدید برخی مهلت‌های مقرر در قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱/۱۲/۹

----- ۱۰۶

گفتار چهارم: عدم ورود دیوان عدالت اداری در تصمیمات شورای عالی انقلاب

فرهنگی ----- ۱۰۷

گفتار پنجم: رسیدگی ویژه به پرونده مفاسد اقتصادی ----- ۱۱۰

مبحث چهارم: سایر احکام، فرامین، دستورالعمل‌ها و مواضع خاص رهبری --- ۱۱۳

گفتار اول: حمایت از تسخیر سفارت آمریکا موسوم به لانه جاسوسی و قطع کامل رابطه

با دولت آمریکا ----- ۱۱۴

گفتار دوم: اعلام عدم صلاحیت نهضت آزادی برای تصدی امور حکمرانی ---- ۱۱۷

گفتار سوم: صدور حکم ارتداد برای برخی از جمله سلمان رشدی و قاطعیت در

مواجهه با خروج سفرای کشورهای اروپایی از ایران در پی آن و همچنین در پی واقعه

میکونوس ----- ۱۱۸

گفتار چهارم: گرامیداشت برخی ایام و نام‌گذاری سال‌ها ----- ۱۲۳

بند اول: روز جهانی قدس ----- ۱۲۳

بند دوم: نام‌گذاری سال ----- ۱۲۵

گفتار پنجم: تدبیر رهبری برای عبور از چالش تخلفات انتخاباتی برخی عوامل اجرایی

در ششمین دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی ----- ۱۲۸

گفتار ششم: حل معضل نظام در برگزاری تحلیف رئیس‌جمهور بدون انتخاب کامل

اعضای شورای نگهبان ----- ۱۳۱

گفتار هفتم: تأیید صلاحیت برخی از نامزدهای انتخابات ریاست جمهوری و مجلس

شورای اسلامی ----- ۱۳۴

گفتار هشتم: تمدید مهلت قانونی رسیدگی به شکایات انتخاباتی دهمین دوره ریاست

جمهوری ----- ۱۳۷

گفتار نهم: پذیرش برنامه جامع اقدام مشترک ایران و پنج به علاوه یک (برجام) با الحاق

چند پیش شرط ----- ۱۳۸

فصل پنجم: تاریخچه تأسیس و تحولات مؤسسات، نهادها و بخش‌های مرتبط با نهاد

رهبری ----- ۱۴۵

مبحث اول: نهادهای خدماتی ----- ۱۵۷

گفتار اول: بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی ----- ۱۵۷

گفتار دوم: کمیته امداد امام خمینی ^{۱۱} ----- ۱۶۰

گفتار سوم: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی ----- ۱۶۲

گفتار چهارم: جهاد سازندگی ----- ۱۶۳

گفتار پنجم: بنیاد شهید انقلاب اسلامی ----- ۱۶۷

گفتار ششم: بنیاد ۱۵ خرداد ----- ۱۷۰

گفتار هفتم: ستاد پیگیری فرمان هشت ماده ای و ستاد اجرایی فرمان حضرت امام ^{۱۲}

- ۱۷۲ -----
- مبحث دوم: نهادهای فرهنگی - آموزشی ----- ۱۷۶
- گفتار اول: دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم ----- ۱۷۸
- گفتار دوم: نهضت سوادآموزی ----- ۱۷۹
- گفتار سوم: شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی ----- ۱۸۲
- گفتار چهارم: شورای عالی مدیریت حوزه علمیه قم ----- ۱۸۳
- گفتار پنجم: شورای عالی تبلیغات اسلامی و سازمان تبلیغات اسلامی ----- ۱۸۷
- گفتار ششم: دبیرخانه مرکزی ائمه جمعه و شورای سیاست‌گذاری امور ائمه جمعه
- سراسر کشور و نمایندگان ولی فقیه در استان‌ها ----- ۱۸۹
- گفتار هفتم: مراکز بزرگ اسلامی داخل و خارج از کشور ----- ۱۹۲
- گفتار هشتم: مکتب بانوان قم ----- ۱۹۷
- گفتار نهم: مرکز اسناد انقلاب اسلامی ----- ۱۹۸
- گفتار دهم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی ^{ره} ----- ۱۹۹
- گفتار یازدهم: بسیج دانشجوی و طلبه ----- ۲۰۱
- گفتار دوازدهم: مجمع تقریب بین مذاهب اسلامی ----- ۲۰۳
- گفتار سیزدهم: مرکز رسیدگی به امور مساجد ----- ۲۰۴
- گفتار چهاردهم: مجمع جهانی اهل بیت ^{علیهم‌السلام} ----- ۲۰۶
- گفتار پانزدهم: ستاد احیای امر به معروف و نهی از منکر ----- ۲۰۷
- گفتار شانزدهم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها ----- ۲۰۹
- گفتار هفدهم: مرکز الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت ----- ۲۱۱
- گفتار هجدهم: سایر نهادهای فرهنگی - آموزشی ----- ۲۱۲
- بند اول: مدرسه عالی شهید مطهری (دانشگاه شهید مطهری) و حوزه علمیه مروی
- تهران ----- ۲۱۲
- بند دوم: دانشگاه آزاد اسلامی ----- ۲۱۴

- بند سوم: مؤسسه جامعه الامام الصادق علیه السلام (دانشگاه امام صادق علیه السلام) ----- ۲۱۹
- بند چهارم: مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی نور ----- ۲۲۰
- بند پنجم: مؤسسه دایره المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت علیهم السلام ----- ۲۲۱
- بند ششم: مرکز طبع و نشر قرآن کریم ----- ۲۲۲
- بند هفتم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره ----- ۲۲۳
- مبحث سوم: نهادهای مطبوعاتی و رسانه‌ای ----- ۲۲۴
- گفتار اول: روزنامه اطلاعات ----- ۲۲۴
- گفتار دوم: روزنامه کیهان ----- ۲۲۵
- مبحث چهارم: نمایندگی‌ها ----- ۲۲۶
- گفتار اول: سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی ----- ۲۳۱
- گفتار دوم: هیأت هفت نفره واگذاری زمین ----- ۲۳۲
- گفتار سوم: اتحادیه انجمن‌های اسلامی دانش‌آموزان و اتحادیه‌های انجمن‌های اسلامی دانشجویان خارج از کشور ----- ۲۳۵
- گفتار چهارم: سازمان اوقاف و امور خیریه و سازمان حج و زیارت ----- ۲۳۷
- بند اول: بعثه مقام معظم رهبری در حج، عراق و سوریه ----- ۲۴۰
- بند دوم: آستان قدس رضوی علیه السلام ----- ۲۴۱
- بند سوم: سایر آستان‌های مقدسه ----- ۲۴۲
- بند چهارم: مسجد مقدس جمکران ----- ۲۴۳
- گفتار پنجم: هلال احمر ----- ۲۴۴
- گفتار ششم: سازمان عقیدتی - سیاسی وزارت دفاع ----- ۲۴۵
- گفتار هفتم: سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی ----- ۲۴۶
- گفتار هشتم: شورای مرکزی زکات ----- ۲۴۹
- گفتار نهم: سایر نمایندگی‌ها ----- ۲۵۱
- مبحث پنجم: نهادهای موقت و مقطعی ----- ۲۵۲

۲۵۳	گفتار اول: هیئت رسیدگی به اوضاع شرکت ملی نفت
۲۵۵	گفتار دوم: کمیته تنظیم اعتصابات
۲۵۶	گفتار سوم: صندوق ملی ترمیم خسارات انقلاب
۲۵۶	گفتار چهارم: هیئت بررسی جنایات آمریکا در ایران
۲۵۷	گفتار پنجم: ستاد رسیدگی به امور مناطق بمباران شده
۲۵۹	فصل: ششم: نامه‌ها و پیام‌ها
۲۶۰	مبحث اول: نامه‌ها و پیام‌های مربوط به امور داخلی جمهوری اسلامی ایران
۲۶۲	مبحث دوم: نامه‌ها و پیام‌های مربوط به ملت‌ها و مسلمانان جهان
۲۶۳	مبحث سوم: نامه‌ها و پیام‌های مربوط به دولت‌ها و ملت‌های غیر مسلمان
۲۶۵	فصل هفتم: تعیین محل اقامت و ساختار فعالیت نهاد رهبری
۲۶۶	مبحث اول: مرکز فعالیت رهبری در دوره زعامت امام خمینی
۲۶۷	گفتار اول: عزیمت به قم
۲۶۸	گفتار دوم: بازگشت به تهران
۲۶۹	گفتار سوم: سکونت در جماران
۲۷۱	بند اول: دفتر مشاوره
۲۷۱	مبحث دوم: مرکز فعالیت رهبری در دوره زعامت آیت‌الله خامنه‌ای
۲۷۳	گفتار اول: معاونت و مشاورت شخص مقام معظم رهبری
۲۷۴	بند اول: انتصاب مشاوران و دستیاران ویژه
۲۷۴	بند دوم: تأسیس شورای راهبردی روابط خارجی
۲۷۶	گفتار دوم: دفتر مقام معظم رهبری
۲۷۶	بند اول: ریاست دفتر
۲۷۶	بند دوم: دفتر بازرسی
۲۷۸	بند سوم: معاونت‌های دفتر مقام معظم رهبری
۲۷۹	بند چهارم: ستاد استهلال

۲۸۱	بند پنجم: پایگاه‌های اینترنتی
۲۹۱	منابع و مآخذ
۲۹۱	کتب
۲۹۶	دانشنامه‌ها
۲۹۶	مقاله‌ها و مجلات
۲۹۷	اساسنامه‌ها
۲۹۸	اعلامیه‌ها و معاهدات
۲۹۸	قوانین و مقررات
۲۹۹	روزنامه‌ها
۲۹۹	سامانه‌ها و پایگاه‌های اینترنتی
۳۰۴	خبرگزاری‌ها
۳۰۴	بیانات

سخن ناشر

اهمیت و جایگاه شورای نگهبان بر کسی پوشیده نیست و بیان تأکیدات مصرح در قانون اساسی، بیانات امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری^{مدظله العالی} در خصوص اهمیت و جایگاه این مقام در این مجال اندک نمی‌گنجد.

«پژوهشکده‌ی شورای نگهبان» به‌عنوان بازوی مشورتی حقوقی شورای نگهبان، علاوه‌بر ارائه‌ی نظرهای مشورتی به شورای نگهبان در خصوص مغایرت یا عدم مغایرت مصوبات مجلس شورای اسلامی و اساسنامه‌های مصوب دولت با قانون اساسی، به مطالعات نظری، راهبردی و کاربردی در خصوص موضوعات مختلف حقوق اساسی می‌پردازد. این پژوهشکده که از سال ۱۳۷۶ تا اواسط سال ۱۳۹۲ با عنوان «مرکز تحقیقات شورای نگهبان» فعالیت می‌کرد، در سال ۱۳۹۲ با هدف ارائه‌ی خدمات پژوهشی

بیشتر به شورای نگهبان و جامعه‌ی حقوقی کشور، تغییر عنوان و ساختار داد و با عنوان «پژوهشکده‌ی شورای نگهبان» فعالیت‌های جدیدی را آغاز کرد. در این مسیر با استفاده از نیروهای جوان و مستعد دانشگاهی و حوزوی، موضوعات مختلف مورد نیاز جامعه‌ی علمی که مرتبط با صلاحیت‌های شورای نگهبان است و نیز نیازهای پژوهشی شورای نگهبان، شناسایی شد و به‌ترتیب اولویت در دستور کار قرار گرفت که ثمرات آن در قالب مقالات علمی- پژوهشی، گزارش‌های پژوهشی، گزارش‌های کارشناسی و کتاب‌های مختلف به جامعه‌ی علمی و شورای نگهبان تقدیم می‌شود.

کتاب حاضر نیز یکی از ثمرات فعالیت‌های علمی پژوهشکده‌ی شورای نگهبان است که اکنون در منظر جامعه‌ی علمی قرار می‌گیرد. شایسته است که از زحمات آقایان دکتر مهدی نورایی و دکتر علی بهادری جهرمی که زحمت تحقیق و نگارش این اثر را برعهده گرفتند، صمیمانه تشکر کرده و از خداوند مَنان برای آن‌ها توفیق روزافزون طلب کنیم. به‌یقین اگر همکاری نامبردگان و همچنین کوشش عوامل اجرایی از جمله مسئول انتشارات، ویراستار، صفحه‌آرا و همه‌ی عزیزانی که در آماده‌سازی این کتاب سهم داشتند نبود، امروز شاهد به ثمر نشستن این تلاش علمی نبودیم. از همه‌ی ایشان سپاسگزاریم و امیدواریم قرین صحت و توفیق باشند.

پیشگفتار

در بسیاری از نظام‌های سیاسی رایج، برای مقابله با استبداد و دفع خطر خودکامگی و ترجیح منافع شخصی و گروهی بر منافع ملی توسط زمامداران، نظریه‌هایی که از تفکیک قدرت در نهادهای چندگانه و استقلال کامل یا نسبی قوا سخن می‌رانند مورد توجه ویژه قرار گرفته و دیگر نظریاتی که به تجمیع قدرت در شخص یا نهاد واحدی می‌انجامد با انتقاد و اشکال مواجه گردیده‌اند. ارزش‌گذاری نظریه «تفکیک قوا» در این جوامع تا جایی پیش می‌رود که برخی از آنان، عدم تفکیک قوا را به منزله عدم وجود قانون اساسی قلمداد می‌نمایند.^۱ پیش از این، در آثار حکمای

۱. اصل شانزدهم اعلامیه حقوق بشر و شهروند فرانسه سال ۱۷۸۹: «در جامعه‌ای که حقوق افراد تضمین و تفکیک قوا برقرار نشده باشد قانون اساسی وجود ندارد.»

یونان همچون ارسطو و افلاطون^۱ موضوع شیوه زمامداری و گونه‌های آن مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. مدار بحث‌های صورت گرفته در آثار این اندیشمندان، مبتنی بر تدبیر ساختار و ایجاد حکومتی است که مانع خودکامگی زمامداران و ترجیح منافع عمومی بر منافع شخص زمامدار شود. در نظریات دیگری که توسط اندیشمندان ارائه شده است، می‌توان نهی و مذمت تجميع قدرت در دست یک شخص را به وضوح مشاهده کرد. لرد اکتن از زمره سیاست‌مداران انگلیسی است که معتقد است: «قدرت فاسد می‌کند و قدرت مطلقاً فاسد می‌کند»^۲.

به هر حال، هم اندیشمندان ادوار باستان و هم حقوق‌دانان و متفکران قرون جدید و عصر حاضر، با تکیه بر اصل تفکیک قوا در جهت رفع هراسی کوشیده‌اند که به برداشت آنها از تمرکز فسادانگیز و خودکامه‌زای قوا در یک شخص یا گروه عاید می‌شود.^۳ در آثار ارسطو، در تقسیم‌بندی

۱. نظریه افلاطون به نظریه «فیلسوف شاهی» معروف است. وی معتقد است شخصی برانده زمامداری است که از خصلت‌هایی برتر برخوردار باشد، لذا شخص زمامدار نمی‌تواند غیر از یک فیلسوف باشد. ر.ک: فوزی، یحیی، کریمی بیرانوند، مسعود، نقش حکومت در تربیت، بررسی مقایسه‌ای دیدگاه افلاطون و امام خمینی ره، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره، فصلنامه اسلام و پژوهش‌های تربیتی، بهار و تابستان ۱۳۹۰، شماره ۵، صص ۱۳۳-۱۶۲.

۲. ر.ک: نویمان، فرانتس، آزادی و قدرت و قانون، گردآوری و ویرایش و پیشگفتار از: هربرت مارکوزه، ترجمه: عزت‌الله فولادوند، تهران، شرکت سهامی انتشارات خوارزمی، ۱۳۹۰، ج ۲، ص ۳۰۸. Edmand Burke در صفحه ۲۲۶ از کتاب «تأملات در مورد انقلاب فرانسه» با عنوان «Reflections on the French Revolution» در همین رابطه معتقد است: «هیچ چیزی مانند یک حکومت ضعیف، سرکوبگر و ستمکار از کار در نمی‌آید». ر.ک: نویمان، فرانتس، آزادی و قدرت و قانون، گردآوری و ویرایش و پیشگفتار از: هربرت مارکوزه، ترجمه: عزت‌الله فولادوند، تهران، شرکت سهامی انتشارات خوارزمی، ۱۳۹۰، ج ۲، ص ۳۰۹. دیدگاه برک در مقابل دیدگاه لرد اکتن بیان شده است و بر پایه دیدگاه وی نظریات کلاسیک تفکیک قوا مورد انتقاد قرار می‌گیرد.

۳. قاضی شریعت پناهی، سید ابوالفضل، بایسته‌های حقوق اساسی، تهران، میزان، ۱۳۸۴، ج ۲۴، صص ۱۶۰-۱۶۱.

رژیم‌های سیاسی، فارغ از تعداد زمامداران که البته وی، آنها را در سه دسته تقسیم‌بندی می‌نماید، ضابطه کیفی ارجحیت می‌یابد. ضابطه کیفی مورد توجه ارسطو آن است که: آیا قدرت به سود همگان به کار برده می‌شود یا به سود زمامدار؟^۱ با وجود تفکیک قوا در نظام‌های سیاسی، امروزه صورت مطلوبی از زمامداری مشاهده نمی‌شود و حاکمان در موارد بسیاری همچنان قدرت را به نفع خود یا گروه متبوع خود به کار می‌گیرند. این مسئله، برخی نظریه‌پردازان را بر آن می‌دارد تا نظریات جدیدی را وارد عرصه حقوق کنند. از جمله این نظریات، نظریه مربوط به ایجاد «قوه تعدیل‌کننده» است که توسط «بن ژامن کنستان دو ربک»^۲ ارائه می‌شود. وی که از شاگردان روسو به شمار می‌رود؛ معتقد است بر خلاف قوای سه‌گانه که باید در برابر هم آرایش یابند و از زیادت‌خواهی و برتری‌جویی یکدیگر جلوگیری کنند، قوه تعدیل‌کننده باید بی‌طرف و فوق سایر قوا باشد؛ تا در صورتی که میان ارکان حکومت اختلافی بروز کرد، این قوه با دخالت خود در حدود اختیاراتی که قانون اساسی بدان بخشیده است، کشور را از بحران و رژیم را از خطر سقوط و جامعه را از هرج و مرج نجات بخشد.^۳ در آثار برخی حقوق‌دانان اساسی، این گونه آمده است که قوه تعدیل‌کننده گاهی حکم آشتی‌دهنده و زمانی رسالت حل و فصل‌کننده دارد. اگر قانون مصوب پارلمان نقصی داشته یا خلاف مصلحت جامعه باشد، کارگزار قوه تعدیل‌کننده باید بتواند از توشیح و امضا و در نتیجه، از اجرای آن جلوگیری کند. همچنین، اگر مسئولان قوه مجریه اعتماد نمایندگان مردم

۱. قاضی شریعت پناهی، سید ابوالفضل، بایسته‌های حقوق اساسی، تهران، میزان، ۱۳۸۴، چ ۲۴، ص ۱۰۳.

۲. Benjamin Constant de Rebecque.

۳. ر.ک: قاضی شریعت پناهی، سید ابوالفضل، بایسته‌های حقوق اساسی، تهران، میزان، ۱۳۸۴، چ ۲۴، ص ۱۷۱.

را از دست بدهند یا احیاناً در اجرای وظایف محول، انحراف یا کوتاهی حاصل کنند، قوه تعدیل‌کننده بتواند آنها را از مقام عزل کند و اگر پارلمان مانع حرکت جریان عادی کشور شود، دست به انحلال پارلمان بزند. در بسیاری از کشورها، اختیارات قوه تعدیل‌کننده به رئیس‌جمهور و در نظام‌های پادشاهی به پادشاه اعطا شده است.^۱ با این حال، این مقامات نتوانسته‌اند به جهت برخی ویژگی‌های شخصی یا موقعیت سیاسی خود و یا تعلق خاطر به قوه‌ای که مدیریت آن را برعهده دارند، در جایگاه قوه تعدیل‌کننده نقش قابل دفاعی را ایفا نمایند. به نحوی که منجر به استیلا و برتری قوه مجریه بر سایر قوا نشود یا آن‌که منافع عمومی بر منافع شخص زمامدار ترجیح یابد.

در آثار فقهی با وجود آن‌که نوع نگاه به قدرت با نوع نگاه رایج در نظام‌های سیاسی که فساد را برآمده از تمرکز قدرت و نه قدرت را زمینه‌ساز آن می‌پندارد، متفاوت است، می‌توان جایگزین قوه تعدیل‌کننده را مقامی دانست که از آن به ولایت فقیه یاد می‌شود. البته این به معنای فروکاستن از دایره اختیارات ولی فقیه یا چهارچوب‌بندی صلاحیت‌های ولی فقیه مورد نظر شرع در قوه تعدیل‌کننده مورد نظر این دسته از اندیشمندان حقوق اساسی نیست؛ اما ولی فقیه در حکومت اسلامی، می‌تواند هم از حیث ویژگی‌های شخصی و هم از حیث مرتبت و موقعیت خاص سیاسی، نقش قوه تعدیل‌کننده را هم به بهترین وجه ایفا نماید.

در شرع مقدس اسلام، اثبات زعامت سیاسی فقیه فارغ از ادله عقلی و سیره عقلا از دو طریق شرعی ممکن است. یکی، اثبات از راه استناد به اخبار

۱. ر.ک: قاضی شریعت پناهی، سید ابوالفضل، بایسته‌های حقوق اساسی، تهران، میزان، ۱۳۸۴، چ ۲۴،

و احادیث مرتبط با این مقوله و دیگری اثبات از طریق نظریه حسبیه.^۱ از مهمترین احادیث مورد استناد یکی مقبوله «عمر بن حنظله» به نقل از امام صادق علیه السلام و دیگری، «توقیع شریف امام زمان ع» در مورد مراجعه به روّات حدیث در حوادث واقعه است. در خصوص حسبیه نیز، آنچه که مجموعه فقها معتقدند آن است که اموری که شارع مقدس راضی به اهمال آنها نبوده و متصدی خاصی برای آنها تعیین نشده است، بر اساس اصل «عدم ولایت احد علی احد» بر عهده فقیه جامع الشرایط است.^۲ اینکه اصل عدم ولایت احد علی احد، منجر به حذف ولایت غیر فقها می شود، محل احتجاجات فراوان میان فقهای شیعه واقع شده است. پذیرش ولایت فقیه بر اساس امور حسبی در دو رویکرد مورد احتجاج واقع شده است. رویکرد اول، که ولایت فوق را در دایره ضرورت دانسته است؛^۳ و رویکرد دیگری که آن را در دایره مصلحت شمرده است. حضرت امام همچون فقهای دیگر، هم از منظر احادیث و هم از منظر حسبیه به اثبات نظریه

۱. «کل معروف علم من الشارع اراده وجوده فی الخارج»؛ مثلاً نظم عمومی، بهداشت عمومی، دفاع عمومی، خدمات عمومی، اوقاف عامه که باید حفظ شوند و امثال این ها از قبیل حدود، تعزیرات و بسیاری از امور عمومی که متوقف بر اذن امام است. ر.ک: انصاری دزفولی، مرتضی بن محمد امین (۱۴۱۵ ه ق)، کتاب المکاسب، ۶ جلد، قم: کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری، ج ۳، صص ۵۵۳-۵۵۷.

۲. اصل عدم ولایت، یعنی کسی بدون اذن و رضایت خداوند متعال بر دیگری ولایت ندارد، و ولایت اصیل و ذاتی بر انسان به خداوند متعال اختصاص دارد که خالق و مالک حقیقی انسان است. با وجود این، خداوند سبحان در مرحله بعد پیامبران و پس از آنان ائمه اطهار علیهم السلام را ولی قرار داده و در زمان غیبت امام معصوم، ولی فقیه جامع الشرایط را چنین حقی داده است. (ر.ک: مصباح یزدی، محمدتقی، نظریه سیاسی اسلام، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره، ج ۱، ص ۱۳۸۸، ج ۱، ص ۱۶۹-۱۷۰ و ص ۳۰۷-۳۱۲) اصل عدم ولایت در مواردی است که دلیل بر ولایت وجود نداشته باشد.

۳. خوبی، سید ابوالقاسم (بی تا)، التنقیح فی شرح العروه الوثقی (کتاب الاجتهاد و التقليد)، به قلم میرزا آقا جواد تبریزی، بی جا، مؤسسه آل بیت، ج ۱، ص ۴۲۳.

ولایت فقیه اقدام می‌نمایند^۱ و رویکرد مبتنی بر مصلحت را برای اعمال ولایت توسط فقیه جامع‌الشرایط قائل می‌شوند.^۲ در ادامه، به سیر تطوّر این نظریه و اساسی‌سازی آن در جمهوری اسلامی ایران پرداخته می‌شود.

۱. ر.ک: بحر العلوم، محمد بن محمد تقی، بلغة الفقیه، انتشارات تهران، ۱۳۶۲، ج ۳، ص ۲۹۰.
 ۲. در این رویکرد دایره اختیارات ولی فقیه در زمامداری تا سرحد مصلحت است و محدود به دایره ضرورت نمی‌شود. ر.ک: منتظری، حسینعلی (۱۴۰۹ ه‍.ق)، مبانی فقهی حکومت اسلامی، کیهان، قم، ص ۲۸۰.